Rzeszów, 29 kwietnia 2022 r.

Dr hab. Grzegorz Ślusarz prof. UR

Instytut Ekonomii i Finansów

Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Magdaleny Markiewicz pt. „Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich" napisanej pod kierunkiem dr. hab. Mirosława Gornowicza, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, promotor pomocniczy dr Tomasz Wierzejski Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn 2022

1. Uwagi wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Magdaleny Markiewicz pt. „Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich" jest przedmiotem postępowania o nadanie stopnia doktora w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse. Została ona napisana pod kierunkiem naukowym Pana dr. hab. Mirosława Gornowicza, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego oraz Pana dr. Tomasza Wierzejskiego pełniącego rolę promotora pomocniczego.

Rozprawa jest przedmiotem oceny pod względem spełnienia wymagań stawianych w postępowaniu o nadanie stopnia doktora we wspomnianej wyżej dyscyplinie. Celem recenzji jest wykazanie oryginalności ocenianej pracy i twórczego rozwiązania problemu na gruncie naukowym.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem oraz z podsumowania i wniosków. Łącznie z zestawieniem bibliografii, spisem tabel, spisem rysunków, aneksem i streszczeniem liczy ona 219 stron.

2. Założenia badawcze – cele i hipotezy

Głównym celem badań zadeklarowanym przez Autorkę pracy było: **„zdiagnozowanie uwarunkowań aktywności innowacyjnej oraz ocena innowacyjności podmiotów edukacji pozaszkolnej zlokalizowanych na obszarach wiejskich w Polsce"**. Doktorantka założyła również dziewięć celów szczegółowych:

1. Identyfikacja wskaźników wielofunkcyjności obszarów wiejskich w kontekście działalności badanych podmiotów.
2. Ocena przestrzennego zróżnicowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.
3. Ocena zależności pomiędzy poziomem rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich a liczbą podmiotów edukacji pozaszkolnej zlokalizowanej w poszczególnych województwach.
4. Identyfikacja wskaźników poziomu innowacyjności w badanych podmiotach.
5. Ocena poziomu innowacyjności poszczególnych województw Polski w latach 2016–2018.
6. Ocena zależności pomiędzy poziomem innowacyjności województw Polski a aktywnością innowacyjną podmiotów edukacji pozaszkolnej zlokalizowanych w poszczególnych województwach.
7. Identyfikacja wskaźników procesu nawarstwiania się innowacji.
8. Ocena dynamiki procesów nawarstwiania się innowacji w podmiotach edukacji pozaszkolnej.
9. Ocena zależności pomiędzy procesem nawarstwiania się innowacji w podmiotach a charakterem innowacji.

Autorka sformułowała trzy hipotezy badawcze:

H1: **„Rozwój podmiotów edukacji pozaszkolnej zależy od zaawansowania zjawiska wielofunkcyjności obszarów wiejskich".**

H2: **„Wysoki poziom innowacyjności województwa ma duży wpływ na aktywność innowacyjną podmiotów edukacji pozaszkolnej tam zlokalizowanych".**

H3: **„Proces nawarstwiania się innowacji w sektorze usług edukacji pozaszkolnej ma dynamiczny charakter jedynie w innowacjach otwartych".**

3. Układ pracy

Jak już wspominano, rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem oraz z podsumowania i wniosków. Łącznie z zestawieniem bibliografii, spisem tabel, spisem rysunków, aneksem i streszczeniem liczy ona 219 stron. W bibliografii wykazano łącznie 408 pozycji głównie polsko- i angielskojęzycznych, 8 pozycji materiałów źródłowych oraz 17 pozycji pochodzących ze źródeł internetowych. Tę bogatą obudowę bibliograficzną należy uznać za niewątpliwy atut pracy. W aneksie rozprawy zostały zaprezentowane kwestionariusze ankiet badania pilotażowego oraz badania właściwego.

Układ pracy zaprezentowany w spisie treści podporządkowany jest realizacji przyjętych w dysertacji założeń – realizacji celów oraz weryfikacji postawionych hipotez badawczych.

W układzie tym zachowana została spójność oraz proporcje w odniesieniu do ilości podrozdziałów w rozdziałach oraz objętościowe pomiędzy rozdziałami. Pewne zastrzeżenia można mieć w odniesieniu do objętości niektórych popodrozdziałów liczących zaledwie niecałe 2 strony (np. p. 5.2.1, s. 121–123, czy p.6.3.1, s. 159–160)

We „Wstępie" Autorka syntetycznie, a zarazem trafnie, nakreśliła tło uwarunkowań skłaniających do podjęcia badań dotyczących rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich w Polsce oraz wskazała problemy badawcze z tym związane.

Rozdział pierwszy „Metodyka badań" zawiera uzasadnienie podjętej problematyki, podmiot i zakres badań, cele i hipotezy badawcze, metody i narzędzia badawcze, organizację przebiegu badań zakończoną syntetycznym omówieniem układu pracy. W uzasadnieniu wyboru tematu Autorka odwołuje się nie tylko do obiektywnej wiedzy społeczno-ekonomicznej, ale również do własnych doświadczeń związanych z czynnym uczestnictwem w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. W tej części pracy uzasadniła również wybór obszaru badań szczegółowych, zaprezentowała skrótowo wykorzystane w pracy metody badawcze oraz omówiła układ pracy.

Rozdział drugi, stanowiący teoretyczną część pracy, poświęcony jest wielofunkcyjności obszarów wiejskich, w którą wpisuje się podjęta w pracy problematyka.

W rozdziale trzecim, o charakterze teoretyczno-empirycznym, skupiono się na aktywności innowacyjnej podmiotów edukacyjnych prezentowanej na tle wielofunkcyjności obszarów wiejskich. Za część empiryczną tego rozdziału, w mojej opinii, można uznać dokonaną tu ocenę rozwoju pozaszkolnych form edukacji w Polsce dotyczącą wiosek tematycznych, zagród edukacyjnych i ekomuzeów (p.3.1.2, s 58–70).

Rozdział czwarty ma również charakter teoretyczny. Zaprezentowano w nim istotę innowacji, w tym innowacji społecznych oraz czynniki determinujące aktywność innowacyjną przedsiębiorstw. Omówiona została tu też ewolucja procesu innowacji w teorii ekonomii oraz scharakteryzowane zostały wybrane modele procesu dyfuzji innowacji.

Za teoretyczno-koncepcyjny, w mojej opinii, należy uznać rozdział piąty. Poświęcony on jest omówieniu modeli procesów innowacyjnych. Ponadto zaprezentowano w nim zjawisko nawarstwiania się innowacji w podmiotach edukacji pozaszkolnej, jak również: „ podjęto w nim próbę budowy autorskiego modelu tego procesu" (s. 22). W tym miejscu nasuwa się zasadnicze pytanie: dlaczego jest tu mowa o próbie budowy modelu, skoro założenia takiego modelu znalazły się w dysertacji (p.5.2.2, s.123–126). Do kwestii modelu nawarstwiania innowacji powrócę jeszcze w dalszej części recenzji.

Ostatni, szósty rozdział poświęcony jest analizie empirycznej dotyczącej oceny rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich Polski. W oparciu o wybrane metody taksonomiczne dokonano oceny rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich oraz poziomu innowacyjności województw Polski w latach 2016–2018. Dokonano również oceny zależności pomiędzy liczbą podmiotów edukacji pozaszkolnej a poziomem wielofunkcyjności obszarów wiejskich oraz między aktywnością innowacyjną podmiotów a poziomem rozwoju innowacyjnego województw. Podrozdział poświęcony tym zagadnieniom zastał zatytułowany „Metodologia badań ilościowych poziomu innowacyjności polskich województw". Wydaje się, że bardziej poprawnie byłoby to nazwać „Metody badań...", bo metodologia dotyczy raczej nauki o metodach. Końcowa część rozdziału poświęcona jest procesowi nawarstwiania się innowacji. W tytule p.6.3.1 użyto skrótu PNI, który w tym miejscu niewiele mówi czytelnikowi. Bardziej poprawne jest najpierw użycie pełnej nazwy i podanie przy tym jej skrótu, a dopiero potem operowanie skrótami.

Całość ocenianej rozprawy dopełnia „Podsumowanie i wnioski" odnoszące się do zaprezentowanych w pracy badań i realizacji przyjętych jej założeń. Podkreślono tu również potrzebę prowadzenia dalszych badań, jednak bez wskazania potencjalnych kierunków takich badań.

Integralną częścią pracy jest zestawienie piśmiennictwa, spisy tabel i rysunków oraz aneks, w którym zamieszczono kwestionariusze ankiet wykorzystanych w badaniach.

Syntetyczne ujęcie struktury omawianej rozprawy Autorka zaprezentowała graficznie, wyróżniając w niej cztery zasadnicze części: część wprowadzającą (Wprowadzenie), teoretyczną (Rozdziały 1, 2, 3 i 4), praktyczną (Rozdziały 5 i 6) oraz końcową (Podsumowanie i wnioski końcowe).

Podsumowując, stwierdzić należy, że układ pracy zaprezentowany w spisie treści można uznać za poprawny, logicznie podporządkowany realizacji przyjętych w dysertacji założeń – realizacji celów oraz weryfikacji postawionych hipotez badawczych.

4. Ocena merytoryczna rozprawy, uwagi krytyczne i polemiczne

Przedłożona praca stanowi obszerne, wieloaspektowe studium badawcze poświęcone bardzo złożonej problematyce dotyczącej uwarunkowań rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich w Polsce. Pozaszkolne formy edukacji rozpatrywane są tu wielopłaszczyznowo: jako forma działalności gospodarczej wpisującej się w wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich; jako forma edukacji i podnoszenia wiedzy – tak istotnych w erze gospodarki opartej na wiedzy oraz jako forma innowacji społecznych i dyfuzji innowacji, stanowiących ważny element poprawy konkurencyjności nie tylko podmiotów gospodarczych, ale i całych regionów.

Problematyka podjęta w pracy jest złożona ze względu na interdyscyplinarność procesów, których dotyczy oraz niejednoznaczność pojęć z nią związanych. Dodatkowo, w połączeniu ze specyfiką obszarów wiejskich stanowiło to dla badacza duże wyzwanie, z którym zmierzyła się Autorka pracy.

Zaprezentowane w dysertacji badania uzupełniają lukę w literaturze przedmiotu, dotyczącą innowacji społecznych związanych z innowacyjnością podmiotów edukacji pozaszkolnej zlokalizowanych na obszarach wiejskich w Polsce.

Jest to wiedza niezmiernie istotna z punktu widzenia tego, że edukacja pozaszkolna na obszarach wiejskich jest stosunkowo młodą, ale perspektywiczną formą działalności gospodarczej w tych obszarach. Jednak jej rozwój wymaga zarówno współdziałania podmiotów wpisujących się w taką formę działalności, jak i wsparcia instytucjonalnego. Zaprezentowane wyniki badań mogą być przyczynkiem pogłębienia wiedzy z zakresu uwarunkowań rozwoju takich innowacyjnych form działalności gospodarczej wpisujących się w zrównoważony, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Wiedzy ważnej tak dla podejmujących, jak i prowadzących taką formę działalności gospodarczej, ale również dla instytucji odpowiedzialnych za rozwój jednostek terytorialnych, a w szczególności za rozwój obszarów wiejskich.

W dobie globalizacji i rosnącej konkurencji innowacyjne rozwiązania dają szanse na odniesienie sukcesu w podejmowanej działalności gospodarczej. Dodatkowo taki sukces może być wzmocniony poprzez trafienie w lukę potrzeb pojawiających się na rynku. W czasach,

kiedy rośnie zainteresowanie nowymi formami turystyki, w tym turystyki edukacyjnej, rozwijanie pozaszkolnej działalności edukacyjnej niewątpliwie stwarza szanse na odniesienie rynkowego sukcesu. Analizowane w pracy formy działalności gospodarczej stanowią specyficzny potencjał, którego wykorzystanie może sprzyjać wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich. Potwierdza to dodatkowo trafność, ważność i aktualność podjętej w rozprawie problematyki.

Główny cel rozprawy (s. 14) realizowany był poprzez wiązkę 9 celów szczegółowych. Kierunek prowadzonych badań wyznaczały 3 hipotezy badawcze. Założenia badawcze w postaci celów pracy i hipotez badawczych zostały poprawnie sformułowane i w zadowalającym stopniu zrealizowane. Jednak w tym miejscu nasuwa się pytanie nawiązujące do wcześniejszej uwagi dotyczącej modelu nawarstwiania innowacji. Model ten pojawia się zarówno przy omawianiu schematu organizacji badań, gdzie Autorka pisze, że „Zgromadzone w wyniku przeglądu literatury informacje pozwoliły zarysować obszary, które nie były dotąd przedstawione w literaturze ekonomicznej i wymagają szerszego empirycznego testowania i uzasadnienia. Wiedza ta nadała kierunek prowadzonym badaniom i stanowiła podstawę opracowania autorskiego modelu nawarstwiania się innowacji" (s. 20), jak i przy omawianiu układu pracy (s. 22), gdzie jest mowa o wspominanej próbie budowy takiego modelu. Zatem mamy zapowiedź realizacji ważnego, utylitarnego celu związanego z opracowaniem autorskiego modelu nawarstwiania się innowacji – zrealizowanego (p.5.2 s.121–126), który z niewiadomych przyczyn jest pomijany (a w zasadzie marginalizowany) zarówno w głównych założeniach pracy, jak i we wnioskach końcowych.

W realizacji założeń badawczych Autorka wykorzystywała metody ilościowo-jakościowe (w tym badanie ankietowe), metody ilościowe, metodę interpretacji, jak również metodę syntezy. Autorka dokonała wstępnej analizy danych, która pozwoli wyszczególnić grupę zmiennych charakteryzujących wielofunkcyjność obszarów wiejskich. Zmienne te poddano redukcji za pomocą odwróconej macierzy korelacji. Otrzymane zmienne diagnostyczne poddano normalizacji oraz utworzono wskaźniki syntetyczne dla ogólnego wskaźnika wielofunkcyjności uwzględniającego cztery jej wymiary, a mianowicie: rolnictwo, kapitał ludzki, przedsiębiorczość oraz edukację. Na podstawie mierników syntetycznych przeprowadzono grupowanie aglomeracyjne metodą Warda. W celu porównania wyróżnionych grup pod względem poziomu wielofunkcyjności, przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji – test Levene'a oraz dodatkowo analizy post hoc testem H. Krusskala–Wallisa oraz analizę korelacji rang Spearmana w celu ustalenia zależności między wartościami mierników syntetycznych wielofunkcyjności a liczbą podmiotów edukacji

pozaszkolnej. Wskaźnik syntetyczny został również utworzony dla poziomu innowacyjności w latach 2016–2018. Następnie zaprezentowano różnice w wartości wskaźników syntetycznych standaryzowanych sum dla wyniku ogólnego innowacyjności oraz czterech obszarów: kapitału ludzkiego, działalności innowacyjnej, działalności B+R, oraz własności przemysłowej. W tym kontekście warto jednak zauważyć, że porównywanie mierników syntetycznych obliczonych dla różnych okresów nie jest do końca uprawnione metodycznie ze względu na różny punkt odniesienia w poszczególnych latach. Na końcu tego postępowania przeprowadzono analizę korelacji z uwzględnieniem współczynnika rho- Spearmana dla ustalenia zależności między miejscem w rankingu a liczbą podmiotów nieinnowacyjnych, średnio- i wysokoinnowacyjnych w poszczególnych województwach. Zastosowane metody są adekwatne do potrzeb realizowanych założeń badawczych pracy, wskazują na umiejętność posługiwania się nimi w rozwiązywaniu problemów badawczych, a więc potwierdzają znajomość warsztatu badawczego Autorki. Uwaga, która nasuwa się w odniesieniu do części metodycznej pracy dotyczy bardzo skromnych odwołań do literatury. Można na usprawiedliwienie Autorki przyjąć, że posługiwała się ona znanymi i powszechnie stosowanymi metodami, procedurami, ale pomimo to skrupulatność badacza powinna jednak skłaniać do większej dbałości w tym zakresie.

Część teoretyczna pracy osadzona na gruncie ekonomii stanowi obszerny przegląd literatury, gdzie przywoływane są liczne teorie, definicje i klasyfikacje. Wzbogacony on jest licznymi rysunkami i prezentacjami tabelarycznymi pozwalającymi łatwiej przyswajać prezentowane zagadnienia. Jest to niewątpliwym walorem pracy. Rozdziały teoretyczne mają charakter przeglądowy. Część teoretyczna pracy jest dobrze osadzona w bogatej literaturze krajowej i zagranicznej. Choć w tym miejscu można mieć pewien niedosyt związany z formą zaprezentowanego przeglądu literatury. Wynika on z faktu, że mało jest w nim dyskusji, „krytycznych" odniesień do wykorzystanej literatury. Oczywiście, że może też być i tak, że Autorka w pełni zgadza się ze wszystkimi opiniami cytowanych autorów i nie wnosi uwag. Jednak bardziej prawdopodobna wydaje się tu jej skromność i brak odwagi do podjęcia polemiki z pisanym tekstem.

W moim odczuciu w części teoretycznej pracy w podrozdziałach, gdzie stosowane były tabelaryczne prezentacje określonych zagadnień zbyteczne były tak szczegółowe opisy tego, co jednoznacznie wynikało z tych prezentacji. Wyprzedzając nieco fakty, w tym miejscu zasygnalizuję, że uwaga dotycząca szczegółowości analizy związanej z wykorzystaniem tabelarycznych prezentacji odnosi się również do części empirycznej pracy. W tym przypadku

moje odczucia są odwrotne. W wielu przypadkach bowiem zbyt skromne były analizy wyników badań prezentowanych w tabelach.

Podsumowując część teoretyczną rozprawy można stwierdzić, że jest ona logiczna, spójna, oparta na bogatej literaturze, a swoimi wywodami Autorka potwierdziła szeroką wiedzę i równocześnie wykazała złożoność i wieloaspektowość podjętej problematyki.

Zasadniczą, empiryczną część rozprawy stanowi jej rozdział szósty. Zaprezentowano tu badania dotyczące wielofunkcyjności obszarów wiejskich w ujęciu regionalnym. Badania dotyczące innowacyjności polskich województw oparte zostały na wtórnych materiałach źródłowych, zaś badania dotyczące innowacyjności podmiotów edukacji pozaszkolnej na pierwotnych materiałach źródłowych pochodzących z badań ankietowych przeprowadzonych przez Autorkę. Na wstępie tego rozdziału dokonano oceny wielofunkcyjności obszarów wiejskich. Słusznie tu Autorka podkreśla, że „identyfikacja oraz pomiar wielofunkcyjności obszarów wiejskich stanowi duże wyzwania, ponieważ brak jest uniwersalnej metody pomiaru". Stąd też dobór wskaźników do takiej oceny zawsze będzie dyskusyjny. Autorka do oceny wielofunkcyjności przyjęła wskaźniki charakteryzujące cztery obszary: rolnictwo, kapitał ludzki, przedsiębiorczość i edukację, a więc obszary ważne z punktu widzenia realizowanych założeń pracy. Dla tych obszarów przyjęła wstępnie 19 zmiennych chrakteryzujących je, które w dalszej kolejności poddano redukcji, by ostatecznie wyodrębnić zbiór cech typologicznych charakteryzujących wielofunkcyjność obszarów wiejskich. Tak więc dokonała wyboru cech zgodnie z zasadami obowiązującymi w takich procedurach. W mojej opinii trochę dyskusyjny jest zbiór wyjściowy zaproponowanych cech. Wydaje mi się, że w takim zbiorze powinna się znaleźć również średnia powierzchnia gospodarstw (bo z reguły wraz ze spadkiem wielkości gospodarstw wzrasta skłonność do podejmowania dodatkowej działalności gospodarczej), nasycenie przedsiębiorstwami na 1000 mieszkańców (odzwierciedlające aktywność gospodarczą/przedsiębiorczość mieszkańców, a pośrednio i wielofucyjność) oraz dochody własne budżetów gmin w przeliczeniu na jednego mieszkańca (które w dużej części są również efektem przedsiębiorczości mieszkańców na określonym terytorium). W tabeli 28 zawierającej podstawowe statystyki opisowe (s. 129) objaśnienia zamieszczone pod tabelą nie do końca są spójne z oznaczeniami zawartymi w główce tabeli.

W ocenie poziomu wielofunkcyjności Autorka, oceniając różnice międzygrupowe skupień regionów związanych z ich poziomem wielofunkcyjności stwierdza, że „Województwa z grupy 3 przejawiały istotnie wyższy poziom edukacji aniżeli województwa z grupy 1..." (s.134).

Wydaje się, że jest to zbyt daleko idący wniosek, biorąc pod uwagę zmienne uwzględnione w analizie, które dotyczyły infrastruktury edukacyjnej, a nie poziomu edukacji.

Od strony technicznej można mieć pewne zastrzeżenia do rozmieszczenia tabel w omawianym rozdziale. Z punktu widzenia osoby zapoznającej się z pracą bardziej „wygodne" byłoby umieszczenie tabel 38, 39, 40 i 41 na kolejnych stronach po odwołaniu do nich znajdującym się w tekście.

Przy klasyfikacji aktywności innowacyjnej Autorka stwierdziła, że „klasyfikacja ta odnosi się wyłącznie do wąskiego sektora edukacji pozaszkolnej, a wprowadzane innowacje w podmiotach stanowią *novum* najczęściej wewnątrz przedsiębiorstwa lub w skali lokalnej" (s.157), w takiej sytuacji nasuwa się pytanie: czy zasadne jest badanie procesu nawarstwiania się innowacji?

Omawiając czynniki mające wpływ na proces udoskonalania innowacji (zaprezentowane w tabeli 49 s.163) Autorka zbyt uprościła prezentację wyników. Na rysunku 49 (do którego nie ma odwołania w tekście) powinna być podana raczej treść pytania, a nie tylko skrótowo „pyt." z jego numerem i przypis odsyłający do ankiety znajdującej się w aneksie bez podania stron, na których należy szukać treści tych pytań.

W odniesieniu do części empirycznej pracy mam pewien niedosyt wynikający z tego, że Autorka nie rozwinęła kwestii dotyczących charakterystyki badanych przedsiębiorstw. Byłaby ona bardzo przydatna do pełniejszego wnioskowania dotyczącego wpływu innowacji na rozwój przedsiębiorstw, który znajduje odzwierciedlenie w wyniku ekonomicznym z pewnym opóźnieniem (innowacja to inwestycja), a wcześniej może przynosić efekty w postaci większej liczby korzystających z usług, wyższego standardu tych usług itp. Takich informacji mogła dostarczyć szczegółowa charakterystyka badanych przedsiębiorstw.

Zwieńczeniem ocenianej rozprawy jest punkt zatytułowany *Podsumowanie i wnioski*, w którym Autorka odnosi się do realizacji przyjętych w pracy założeń. Stwierdza Ona, że hipotezy: H1 „Rozwój podmiotów edukacji pozaszkolnej zależy od zaawansowania zjawiska wielofunkcyjności obszarów wiejskich" oraz H2 „Wysoki poziom innowacyjności województwa ma duży wpływ na aktywność innowacyjną podmiotów edukacji pozaszkolnej tam zlokalizowanych" w wyniku weryfikacji nie zostały potwierdzone. Natomiast hipoteza H3 „Proces nawarstwiania się innowacji w sektorze usług edukacji pozaszkolnej ma dynamiczny charakter jedynie w innowacjach otwartych" została zweryfikowana pozytywnie.

W dalszej kolejności tej części rozprawy Autorka prezentuje wnioski z przeprowadzonych badań, które w mojej opinii stanowią podstawę do dyskusji. Zaczynając od wniosku

pierwszego, którego konkluzją jest, że „wielofunkcyjność obszarów wiejskich w dużym stopniu wpłynęła na tworzenie i rozwijanie zróżnicowanych podmiotów ukierunkowanych na edukację poza tradycyjnymi szkołami" wydaje się, że jest on w pewnej sprzeczności z hipotezą pierwszą, która nie została potwierdzona.

Z kolei wniosek drugi nie wynika z przeprowadzonych badań, bo nie były badane i oceniane korzyści takich form działalności od strony szkół. Podobną uwagę mam do wniosku trzeciego. Nie do końca mogę zrozumieć tak niską pozycję województwa dolnośląskiego w rankingu ogólnego poziomu innowacyjności (wniosek 5) i uzasadnienie tego (wprawdzie dotyczy to wszystkich z grupy najniżej notowanych województw), że jest to spowodowane w głównej mierze brakiem lub słabą współpracą podmiotów z jednostkami B+R. Dla województwa dolnośląskiego wskaźniki cząstkowe dotyczące działalności innowacyjnej i B+R w latach 2016 – 2018 plasowały je w górnej połowie rankingu regionów (tabele 38, 39 i 40), co raczej nie wskazuje na brak wspomnianej współpracy. Ponadto województwo to tak nisko notowane było tylko w 2018 roku, a więc takie uogólnienie, że w całym okresie, co wynika z początkowego zdania tego wniosku, nie jest tu raczej uzasadnione.

Szkoda, że w konkluzji ostatecznej dotyczącej potrzeby kontynuacji prowadzonych badań Autorka nie doprecyzowała kierunków takich badań.

5. Wnioski końcowe

W przedstawionej powyżej ocenie dokonano przeglądu wartości recenzowanej dysertacji, wskazując na elementy dyskusyjne oraz uwagi krytyczne, które mogą być przydatne w kontynuacji badań i doskonaleniu warsztatu badawczego.

Podsumowując, podkreślić należy, że Autorka podjęła w swojej rozprawie ważne, aktualne i dość słabo rozpoznane zagadnienie dotyczące uwarunkowań rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich w Polsce.

Walorem pracy jest również wieloaspektowe, kompleksowe podejście do badanego zagadnienia. Teoretyczna część pracy jest dobrze osadzona w bogatej literaturze krajowej i zagranicznej. Walorem pracy jest również bogata wizualizacja graficzna i tabelaryczna uzyskanych wyników badań. Wyniki badań mogą być wykorzystane zarówno dla potrzeb teorii, jak i praktyki – w kształtowaniu instytucjonalnego systemu wspierania rozwoju badanych w pracy form wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

W świetle powyższego stwierdzam, że rozprawa spełnia wymogi pracy doktorskiej zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. Nr 65, poz. 595, z późn. zmianami), bo stanowi oryginalne rozwiązanie podjętego problemu, a jej Autorka wykazała się odpowiednią wiedzą teoretyczną i umiejętnościami samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Problematyka pracy, zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej mieści się w dyscyplinie ekonomia i finanse. Stwierdzam zatem, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Markiewicz pt. „Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich" spełnia wymogi pracy doktorskiej. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do publicznej obrony na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.